

วารสารมานุษยวิทยา

Journal of Anthropology, Sirindhorn Anthropology Centre (JASAC)

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2566)

Volume 6 Number 1 (January-June 2023)

ISSN 2630-001X (Print) 2773-9619 (Online)

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

กรุงเทพมหานคร

คู่มือ

วารสารมานุษยวิทยา

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2566)

วารสารมานุษยวิทยาเป็นวารสารวิชาการของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) มีเป้าหมายสำคัญ 3 ประการ คือ ประการที่หนึ่งการสนับสนุนยกระดับ และเผยแพร่การศึกษาใหม่ ๆ ทางมานุษยวิทยาที่อธิบายพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ประการที่สอง การสนับสนุนให้นักมานุษยวิทยารุ่นต่าง ๆ ได้ผลิตงานวิชาการที่มีคุณภาพสามารถอธิบายสภาพปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบต่อคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ รวมถึงความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรมและอคติทางสังคม ประการที่สาม การส่งเสริมความเข้าใจและเปิดโลกทัศน์ใหม่ ๆ เกี่ยวกับการศึกษาชีวิตมนุษย์ เป้าหมายทั้ง 3 ประการนี้คือปรัชญาและพันธกิจสำคัญของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรที่เล็งเห็นว่าความรู้ทางมานุษยวิทยาคือสิ่งที่จำเป็นต่อสังคมเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของมนุษย์และความแตกต่างทางสังคมในโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

วารสารมานุษยวิทยามีการตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม-มิถุนายน และฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม โดยเปิดรับข้อเสนอบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษผ่านระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย (Thai Journal Online)

สามารถอ่านและดาวน์โหลดบทความได้ที่ <https://tci-thaijo.org/index.php/jasac>

Journal of Anthropology, Sirindhorn Anthropology Centre (JASAC)

Volume 6 Number 1 (January– June 2023)

The Journal of Anthropology, an academic publication of the Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization) (SAC), has 3 important objectives. Firstly, to encourage, enhance and circulate new anthropological works that demonstrate the socio-cultural dynamics of human societies from the past to present. Secondly, to support anthropologists of all generations in creating qualified research papers that investigate social issues that have affected human values, dignities, as well as social inequality, injustice, and prejudice. Thirdly, to advocate and promote fresh perspectives and approaches in studying human activities. These three objectives are the philosophical underpinning of the SAC's mission, which recognizes that anthropological knowledge is essential for creating peaceful coexistence of human and societal differences in our rapidly changing globalized world.

The Journal of Anthropology publishes 2 issues each year, the first issue of January-June and the second issue of July-December. We welcome academic contribution both in Thai and English. Articles can be submitted through our online system.

visit journal: <https://tci-thaijo.org/index.php/jasac>

คณะที่ปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ

นิติ ภาวีครพันธ์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศิราพร ณ ถลาง	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อานันท์ กาญจนพันธ์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ยศ สันตสมบัติ	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ชยันต์ วรรณะภูติ	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เสมอชัย พูลสุวรรณ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ธนิก เลิศชาญฤทธิ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
รัศมี ชูทรงเดช	มหาวิทยาลัยศิลปากร
โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

กองบรรณาธิการ

โสวัตรี ณ ถลาง	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
จักรพันธ์ ชัดขุ่มแสง	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
วสันต์ ปัญญาแก้ว	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อนสุภรณ์ อุณโณ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ยุกติ มุกดาวิจิตร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พิเชฐ สายพันธ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
บุญเลิศ วิเศษปรีชา	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สายพิน ศุพุทธมงคล	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
กนกวรรณ ธราวรรณ	มหาวิทยาลัยมหิดล
สิริพร สมบูรณ์บุรณะ	มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
ดำรงพล อินทร์จันทร์	มหาวิทยาลัยศิลปากร
เอกรินทร์ พึ่งประชา	มหาวิทยาลัยศิลปากร
ตรงใจ หุดางกูร	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

บรรณาธิการ

นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
------------------	-------------------------

ผู้ช่วยบรรณาธิการและประสานงานทั่วไป

นพพล เมฆมาก	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
-------------	-------------------------

Advisory Board:

Niti Pawakapan	Chulalongkorn University
Siraporn Nathalang	Chulalongkorn University
Anan Ganjanapan	Chiang Mai University
Yos Santasombat	Chiang Mai University
Chayan Vaddhanaphuti	Chiang Mai University
Samerchai Poonsuwan	Thammasat University
Thanik Lertcharnrit	Silpakorn University
Rasmi Shoocongdej	Silpakorn University
Komatra Chuensatiansup	Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre

Editorial Board:

Sowatree Nathalang	Kasetsart University
Jaggapan Cadchumsang	Khon Kaen University
Pinkaew Laungaramsri	Chiang Mai University
Wasan Panyagaew	Chiang Mai University
Anusorn Unno	Thammasat University
Yukti Mukdawijitra	Thammasat University
Pichet Saiphan	Thammasat University
Boonlert Visetpricha	Thammasat University
Saipin Suputtamongkol	Thammasat University
Kanokwan Tharawan	Mahidol University
Siriporn Somboonburana	Walailak University
Damrongphon Inchan	Silpakorn University
Ekarin Phungpracha	Silpakorn University
Trongjai Hutangkura	Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre

Editor:

Narupon Duangwises	Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre
--------------------	--

Assistant editor:

Nopphol Mekmak	Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre
----------------	--

ที่ทำการกองบรรณาธิการ

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

20 ถนนบรมราชชนนี ตำบลจตุจักร กรุงเทพฯ 10170

โทร 02 880 9429-3807

Editorial Offices

Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization),

20, Boromratchachonni Road, Taling-Chan, Bangkok, Thailand, 10170,

tel. (+662) 8809429 ext. 3807

ออกแบบปก

วิสูตร สิงห์ใส

จัดรูปเล่ม/ ตรวจพิสูจน์อักษร

วรัญญา เพ็ชรคง

จัดพิมพ์โดย

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) กรุงเทพฯ โทร. 02-880-9429

ISSN

2630-001X (Print) 2773-9619 (Online)

copyrights@2021 by Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre
(Public Organization)

สารบัญ (Contents)

บทบรรณาธิการ	8
บทความวิชาการ	
เมื่อแม่หมดพูด: โครงสร้างของความรู้สึกในคติท้องถิ่นในพิธีจำเจียง ของคนไทในเวียดนาม ในบริบทของการแปลงทรัพยากรธรรมชาติ ให้เป็นสินค้า	13
อัจฉริยา ชวงค์เลิศ	
ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างผ่านเรื่องเล่าของคนยวนพลัดถิ่น	65
ชัยพงษ์ สำเนียง	
ความรู้วิทยาศาสตร์ สิ่งเหนือธรรมชาติ และพุทธศาสนา ในนวนิยายวิทยาศาสตร์ไทย	105
ภัทรนิษฐ์ สุรังสรรค์	
จาก “กะเทย” สู่ “ผู้หญิงข้ามเพศ”	143
การเปลี่ยนแปลงเชิงวาทกรรมว่าด้วยอัตลักษณ์ทางเพศในสังคมไทย ซีรา ทองกระจาย	
รากฐานและกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม	183
อุทิศ ทาหอม	
มานุษยวิทยาการแต่งกายและแฟชั่น: แนวคิดและการประยุกต์ใช้	221
ปิยรัตน์ บันลี้	
บทปริทัศน์หนังสือ	261
ธนิก เลิศชาญฤทธ์	
แนวปฏิบัติสำหรับส่งบทความ	267

บทบรรณาธิการ

นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ

วารสารมานุษยวิทยาฉบับที่ 1 ปีที่ 6 มีบทความหลากหลายที่วิเคราะห์พิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในเวียดนาม ประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนยวนพลัดถิ่น นิยายวิทยาศาสตร์ไทย การเมืองของคำเรียกอัตลักษณ์ของผู้หญิงข้ามเพศ และกระบวนการค้นในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น บทความของอัจฉริยา ชวงค์เลิศ นำเสนอพิธีกรรมของแม่มด/หมอรักษาโรคของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในอำเภอกวานเซิน จังหวัดแทงหวา ประเทศเวียดนาม ซึ่งเป็นเขตภูเขาสูงที่มีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อรัฐบาลเวียดนามออกกฎหมายที่ดินในปี ค.ศ.1996 และนโยบายการสร้างชนบทใหม่ที่เน้นการแปรรูปไม้มาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อความเชื่อ วิถีชีวิต การทำมาหากิน และการใช้ทรัพยากรของคนไทในท้องถิ่น วิธีการรับมือกับปัญหาดังกล่าว กลุ่มแม่มด-หมอชาวบ้านจะมาจัดพิธีกรรมจำเจียง หรือ “บุญเฮ็ดจำ” เป็นการบูชาเช่นไหว้ขอบคุณและตอบแทนแก่แผ่นดินและผีมดที่ช่วยคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่รอดปลอดภัยจากสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ พิธีกรรมนี้จะจัดทุก 3 ปี 5 ปี หรือ 7 ปี ในพิธีนี้จะมีการแสดงบทบาทสมมติเพื่อเล่าเรื่องชีวิตและความสัมพันธ์กับทรัพยากร มีการสวดไล่ผีร้าย และมีการเชิญถนลงมาจากสวรรค์ เรื่องราวในพิธีกรรมบ่งชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ สัตว์ เทพเจ้า และผีต่างเชื่อมโยงถึงกันและมีกฎระเบียบในการอยู่อาศัยร่วมกัน แต่นโยบายของรัฐได้ทำลายความเชื่อมโยงและกฎระเบียบเหล่านี้ลงไป

บทความของชัยพงษ์ สำเนียง อธิบายเรื่องเล่าของคนยวน (โยน) พลัดถิ่นที่ถูกรัฐไทยมองข้ามและไม่นำมาเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ ในสายตาของผู้นำสยามตั้งแต่อดีตมองวัฒนธรรมของคนกลุ่มที่อยู่ในภาคเหนือว่าต่ำกว่าราชสำนักสยาม รวมทั้งยังเรียกคนยวนในล้านนาว่าเป็น “คนลาว” ในบันทึกของเจ้านายสยามมักจะกล่าวถึงคนลาวอย่างดูหมิ่นเหยียดหยาม

ในขณะที่การรับรู้คนยวนในภาคเหนือมิได้นิยามตนเองเป็นลาว รวมทั้งคนยวนพลัดถิ่นที่อพยพมาอยู่ที่สี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดอุดรดิตถ์ จังหวัดสระบุรี และจังหวัดราชบุรี มักจะเล่าประวัติศาสตร์ของตนโยงกับเมืองเชียงแสน เรื่องเล่านี้บอกอัตลักษณ์ที่ต่างไปจาก “คนเมือง” ในภาคเหนือในปัจจุบัน เนื่องจากคนยวนพลัดถิ่นจะรู้ว่าตนเองเป็นคนที่ถูกกวาดต้อนในช่วงสงครามระหว่างสยาม พม่า และลาว กรณีคนยวนสี่คิ้วจะเล่าประวัติศาสตร์ตนเองจากการอพยพมาจากโยนกนคร ผู้นำคนสำคัญคือเจ้าฟ้าแสนคำรามศิริชัยโย ซึ่งคนท้องถิ่นจะมีตำนานเกี่ยวกับผู้นำคนนี้ต่างกันไป และมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่เข้ามาอาศัยทำมาหากินในเขตสี่คิ้ว

บทความของภัทรนิษฐ์ สุรังสรรค์ หยิบประเด็นนิยายวิทยาศาสตร์ไทย มาวิเคราะห์และชี้ให้เห็นว่าผู้เขียนนิยายแนวนี้มีได้ละทิ้งความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์ มีการนำเรื่องราวของสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูตผี วิญญาณ พลังจิต และคำสอนทางศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเรื่อง นิยายวิทยาศาสตร์ไทยช่วงแรกเป็นการแปลจากตะวันตกที่เผยแพร่ใน “เสนาศึกษาและแพทยศาสตร์” ต่อมาในช่วงสงครามเย็น มีนิยายเช่น เรื่องปลุขณาลับ ที่สะท้อนว่าความรู้วิทยาศาสตร์ช่วยพัฒนาชาติ การเฟื่องฟูของนิยายสืบตาดังที่ทำให้จินตนาการทางวิทยาศาสตร์แผ่ออกไปในวงกว้าง แนวเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติและภูตผีปรากฏในเรื่องลูกสาวนายพราน ความเชื่อเรื่องพลังจิตในเรื่องสุโลกพระอังคาร เรื่องศิระชะมาร บทละครเรื่องอำนาจจิตต์ วิญญาณในแผ่นภาพ เป็นต้น นิยายวิทยาศาสตร์ที่นำเรื่องไสยศาสตร์และวิญญาณเข้ามาใส่สะท้อนให้เห็นการต่อสู้กันระหว่างความเป็นเหตุผลกับความไร้เหตุผล ซึ่งสังคมไทยกำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาไปสู่ความทันสมัยซึ่งไม่สามารถละทิ้งความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติได้

บทความของชีรา ทองกระจาย อธิบายให้เห็นว่านิยาม “ผู้หญิงข้ามเพศ” คือวาทกรรมที่คนข้ามเพศจากชายเป็นหญิงพยายามสร้างขึ้นใหม่เพื่อแสดงอัตลักษณ์ที่ต่างไปจากคำว่า “กะเทย” และ “สาวประเภทสอง” การเปลี่ยนแปลง

คำเรียกตัวตนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายในกลุ่มที่สังคมคิดว่าเป็นกะเทย ซึ่งสังคมชายหญิงที่ถูกกำหนดด้วยบรรทัดฐานรัฐต่างเพศมักเหมารวมและตีตราว่ากะเทยเป็นคนที่มีความผิดปกติทางจิตและคิดว่ากะเทยทุกคนต้องมีอัตลักษณ์และพฤติกรรมที่เหมือนกัน ภาพด้านลบนี้กลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนข้ามเพศรุ่นใหม่พยายามเปลี่ยนร่างกายและคำเรียกของตัวเองต่างไปจาก “กะเทย” เมื่อกลุ่มของนก ยลดา ออกมาสถาปนาคำเรียก “ผู้หญิงข้ามเพศ” ทำให้เกิดอัตลักษณ์ที่ต่างออกไปและตอกย้ำความเป็นหญิงที่เหมือนผู้หญิงตามเพศกำเนิด ซึ่งมีผู้ที่สนับสนุนและคัดค้าน อย่างไรก็ตามการเมืองของคำเรียกเพศในสังคมไทยอาจสะท้อนปัญหาการขาดสิทธิและการไม่ยอมรับทางกฎหมาย ซึ่งทำให้กลุ่มคนข้ามเพศลุกขึ้นมาต่อสู้ในเชิงสัญลักษณ์

บทความของอุทิศ ทาหอม นำเรื่องการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาตรวจสอบเพื่อทำความเข้าใจว่าสังคมกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างไร โดยเฉพาะกระแสการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนชายขอบและผู้ที่เสียเปรียบ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มคนจน คนชายขอบ และชนชั้นแรงงาน การเคลื่อนไหวนี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แนวคิดที่รองรับการส่งเสริมสิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น ประชาธิปไตยและความยุติธรรมทางสังคมถูกนำมาใช้วิเคราะห์ปัญหาความเหลื่อมล้ำ การเอารัดเอาเปรียบ และความไม่เท่าเทียมทางสังคม แนวทางวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงแสวงหาวิธีแก้ปัญหาสังคมและช่วยเหลือคนที่ถูกกดขี่ นอกจากนั้นยังให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับชาวบ้านเพื่อรับฟังความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป้าหมายเพื่อให้ชุมชนสามารถทำงานวิจัยของตนเอง มีเครือข่ายทำงานและมีความสามารถที่จะเสนอแนวทางพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนโดยมิให้รัฐและองค์กรจากภายนอกเข้ามาครอบงำ

บทความของปิยรัตน์ ปันลี อธิบายการศึกษาแพชชั่นและการแต่งกายจากข้อถกเถียงของนักมานุษยวิทยาเพื่อทำความเข้าใจบริบท อัตลักษณ์

และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมเสื้อผ้าซึ่งสัมพันธ์กับการกลายเป็นวัตถุ และสินค้าที่ตอบสนองรสนิยมและไลฟ์สไตล์ของคนกลุ่มต่างๆ การศึกษาแฟชั่น จึงต้องดูความหมายของเสื้อผ้าที่มนุษย์ใช้ในกิจกรรมและหน้าที่ต่างๆ ในระยะแรก ที่นักมานุษยวิทยาศึกษาแฟชั่นจะเกิดขึ้นกับการศึกษาชีวิตของกลุ่มคนพื้นบ้าน ในดินแดนต่างๆ ซึ่งคนท้องถิ่นจะสวมใส่เสื้อผ้าเพื่อประกอบพิธีกรรมและ เทศกาลที่สำคัญ รวมทั้งการใช้เสื้อผ้าบ่งบอกบทบาทและฐานะทางสังคม แต่ปัจจุบันการศึกษาแฟชั่นมีมิติที่หลากหลายทั้งในเรื่องเพศสภาพ การต่อต้าน อำนาจและขัดแย้งกฎระเบียบทางสังคม การบ่งชี้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การสร้างธุรกิจและชั้นนำทางสังคม อุตสาหกรรมและเทคโนโลยีแฟชั่น การใช้ ทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสิ่งแวดล้อม ประเด็นเหล่านี้เป็นเรื่องที่ซับซ้อน และเกี่ยวข้องกันซึ่งนักมานุษยวิทยาจำเป็นต้องพิจารณาถึงการใช้แฟชั่น ที่แตกต่างกันและมีพลวัต

